

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гавловська А. О., Томіліна Ю. Є.

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю правового забезпечення гендерної рівності у післявоєнний період, враховуючи зростання випадків гендерно зумовленого насильства, економічну нестабільність та виклики реінтеграції військовослужбовців. Відбудова України потребує гендерно чутливого підходу в законодавстві, що гарантуватиме рівний доступ до ресурсів, працевлаштування та участі у процесах прийняття рішень. Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами є ключовою умовою створення інклюзивного суспільства, де права жінок і чоловіків будуть рівноправно захищені. Довоєнний гендерний профіль України характеризувався наступними факторами: індекс людського розвитку – Україна посідає 74 місце серед 189 країн (HDR, 2020), індекс гендерного розриву – 66 місце серед 146 країн (The Global Gender Gap Index, 2023), жінки в парламенті – 21 % (Parliament, 2019), жінки на керівних посадах – 23% (JurFem, 2019), власниці бізнесу – 46 % (JurFem, 2019), показник зайнятості жінок – 47% (HDR, 2020), гендерний розрив у розмірі середньомісячної оплати праці – в середньому жінки заробляють на 23% менше, ніж чоловіки (JurFem, 2019), валовий національний дохід на душу населення (паритет купівельної спроможності) – жінки \$10 088 (HDR, 2020), Жінки, які мають банківський рахунок – 61% жінок віком від 15 р. (HDR, 2020), випускники ВНЗ за STEM спеціальностями – жінки 29% (HDR, 2020), час, витрачений на виконання побутових обов'язків – жінки 29 годин на тиждень (UNFPA, 2018), час, проведений з дітьми – жінки 49 (UNFPA, 2018), материнська смертність – 19 смертей на 100 000 (HDR, 2020), підліткове материнство – 24 народжень на 1000 жінок віком 15-19 р. (HDR, 2020), жінки, які одружилися до 18 років (дитячі шлюби) – 9% жінок у віці 20–24 років, які перебувають у шлюбі чи у союзі (HDR, 2020), гендерно зумовлене насильство – 2/3 жінок зазнавали психологічного, фізичного чи сексуального насильства (OSCE, 2019), жінки, які зазнали насильства від інтимного партнера – 26% жінок віком від 15 р. (HDR, 2020), сексуальні домагання – 1/2 жінок зазнавали хоча б однієї форми сексуальних домагань (OSCE, 2019)¹.

¹ Гендерний профіль України. ПРООН. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine> (дата звернення: 14.02.2025)

Під час війни ці показники можуть значно погіршитися через зростання гендерно зумовленого насильства, зниження економічної активності жінок через втрату роботи та збільшення тягара неоплачуваної праці, зокрема догляду за дітьми та пораненими. Крім того, зниження представництва жінок у політиці та бізнесі, обмежений доступ до фінансових ресурсів і правової допомоги можуть посилити гендерний розрив і ускладнити соціально-економічну реінтеграцію жінок у післявоєнний період.

1. Поняття та сутність гендерної рівності

Етимологія словосполучення «гендерна рівність» складається з двох слів:

1) гендер – запозичене з англійської gender, яке в свою чергу походить від латинського genus («рід», «вид»), у сучасному розумінні «гендер» означає соціально-культурні аспекти статі, ролі та очікування, пов'язані з чоловіками і жінками в суспільстві. Як зауважує О.О. Костюк «гендер – це набута ідентичність, якій навчаються, яка змінюється протягом часу та значно варіюється в межах однієї культури та у різних культурах. Гендер є відносним та стосується не просто жінок чи чоловіків, а відносин між ними»²;

2) рівність – походить від праслов'янського гѣвъ, що означає «однаковий», «справедливий», «без переваг», на сучасному етапі використовується для позначення однакового статусу, можливостей або прав. Зокрема, теорія рівності розглядає рівність як: конституційну парадигму (має на меті захист демократичного урядування мажоритарного фатуму демократії), як принцип (принцип рівності має значення як конституційна цінність, повинен враховуватися під час тлумачення конституційних положень та законодавства), як складову людських прав (зокрема, рівність може мати визначальний характер для інших конституційних прав, таких як свобода слова, свобода віросповідання, право на приватне життя) та як окреме право (забезпечення справедливої рівності можливостей та виправлення існуючих самопідсилюючих соціальних нерівностей), як елемент недискримінації («обидва поняття становлять еквівалентні концепції або позитивну і негативну форму одного й того ж принципу»)³.

² Костюк О.О. Сутність гендеру та його розуміння канадськими учасниками міжнародної обмінної програми «Канада. Світ. Молодь». Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 23, 2013. С. 122-132. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2538/1/Kostyuk%20O.O..pdf> (дата звернення: 10.01.2025)

³ Водяніков О. Гендерна рівність: теорія і практика в порівняльному конституційному праві. Проєкту «Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції», що реалізується Координатором проєктів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки Уряду Федеративної Республіки Німеччина. 250 с. URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/502224.pdf> (дата звернення: 11.01.2025)

Отже, гендерна рівність є невід'ємною складовою концепції прав людини, оскільки вона заснована на принципах рівності перед законом і заборони дискримінації, охоплює всі сфери суспільного життя та є важливим чинником демократичного розвитку держави. Забезпечення рівності прав і можливостей для всіх громадян сприяє більш ефективній реалізації основних прав і свобод людини, тому гендерна рівність є не лише соціальним принципом, а й ключовим правозахисним питанням, її дотримання сприяє демократичному розвитку суспільства, підвищенню економічної ефективності та забезпеченню верховенства права, тому міжнародні стандарти та національне законодавство мають розвиватися з метою повного усунення дискримінації і створення рівних можливостей для всіх.

У сучасній науці існує кілька основних підходів до розуміння гендерної рівності, які відображають різні теоретичні та практичні аспекти даного поняття та його впровадження в суспільстві:

1) ліберальний підхід ґрунтується на рівності можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах життя та вимагає юридичного закріплення рівних прав, зняття дискримінаційних обмежень (рівна оплата праці, доступ до освіти, політичних посад тощо);

2) радикальний (феміністичний) підхід фокусується на структурних і культурних бар'єрах, які закріплюють патріархат і акцентує увагу на необхідності змін у соціальних нормах і політичних інститутах (права жінок на переривання вагітності, захист від домашнього насильства тощо);

3) інтерсекційний підхід розглядає гендерну рівність у взаємозв'язку з іншими факторами (раса, клас, сексуальна орієнтація), наголошує, що жінки різних соціальних груп стикаються з різними викликами та отримують різний досвід дискримінації (уразливість жінок-мігранток або жінок з інвалідністю);

4) економічний підхід розглядає гендерну рівність як чинник економічного розвитку і підкреслює економічну вигоду від залучення жінок у ринок праці та підприємництво;

5) соціально-конструктивістський підхід визначає гендерні ролі, як соціальний конструкт, а не біологічною даністю, пропонує перегляд традиційних ролей і боротьбу з гендерними стереотипами (наприклад, зміна змісту навчальних програм в освітніх закладах для усунення гендерних стереотипів);

6) правозахисний підхід визначає гендерну рівність як фундаментальне право людини, спирається на міжнародні стандарти (CEDAW, Пекінська платформа, Стамбульська конвенція) та адвокацію змін у законодавстві щодо рівних можливостей чоловіків і жінок.

Таке різноманіття підходів дозволяє нам зробити висновок, що сучасна наука розглядає гендерну рівність через правову, соціальну, економічну та культурну призму і для її ефективного впровадження

необхідно поєднувати кілька підходів, адаптуючи їх до конкретного суспільства та його потреб. Зокрема, саме комплексність врахування різних підходів є основою міжнародних стандартів та національного законодавства в сфері гендерної рівності (наприклад, відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» гендерна рівність трактується як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства⁴).

Отже, гендерна рівність – це:

- принцип, за яким жінки та чоловіки повинні мати рівні можливості реалізувати свій потенціал без гендерних бар'єрів у всіх сферах суспільного життя;

- суспільний стан, за якого особи будь-якої статі мають рівні права, можливості та ресурси для самореалізації у політичному, економічному, соціальному і культурному житті без дискримінації та стереотипних обмежень;

- фундаментальна цінність демократичного суспільства, що спрямована на забезпечення справедливості, соціальної інклюзії та гармонійного розвитку людства.

Важливо наголосити на співвідношенні понять «гендерна рівність» та «гендерна справедливість», оскільки ці поняття хоча і є взаємопов'язаними та використовуються в контексті забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, проте, характеризуються різним змістом. Гендерна рівність (Gender Equality) – рівні права, можливості та доступ до ресурсів в правовій сфері, працевлаштуванні, політиці, освіті та ін. для всіх незалежно від гендеру (наприклад, рівна оплата праці за однакову роботу, рівний доступ до освіти тощо). Гендерна справедливість (Gender Equity) – це усунення історичної та структурної нерівності шляхом створення умов, які враховують реальні потреби різних груп, оскільки головним критерієм є рівність результату, а не лише можливостей (наприклад: введення квот на політичні посади для жінок, додаткові програми підтримки для матерів). Головна відмінність між гендерною рівністю та гендерною справедливістю полягає у тому, що гендерна рівність – це кінцева мета (рівні права та можливості), а гендерна справедливість – шлях до досягнення цієї рівності через компенсацію історичних та структурних нерівностей. Гендерна рівність не завжди можлива без гендерної справедливості, адже якщо просто дати всім рівні можливості, але не враховувати існуючі бар'єри, дискримінація може зберігатися.

⁴ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 10.01.2025)

Наприклад, якщо дві особи (чоловік і жінка) змагатимуться за одну посаду, то гендерна рівність означає, що обидва мають рівні можливості подати заявку та пройти відбір, а гендерна справедливість може передбачати, що жінкам надаватиметься додаткова підтримка (наприклад, спеціальні програми навчання або квоти), якщо вони історично мали менше можливостей для кар'єрного зростання в даній сфері

2. Міжнародні стандарти та національні засади нормативно-правового регулювання гендерної рівності

Гендерна рівність є фундаментальною складовою прав людини, оскільки вона базується на принципі рівності всіх людей перед законом та недискримінації.

Цей зв'язок прослідковується у відповідних міжнародних документах:

1. Стаття 1 Загальної декларації прав людини (1948 р.) проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах⁵.

2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979 р.) спрямована на усунення гендерної нерівності у всіх сферах життя⁶.

3. Пекінська декларація (1995 р.) закликає до паритетної участі жінок у процесах ухвалення рішень, як результат імплементації – введення гендерних квот у парламентах різних країн (Швеція, Ісландія, Франція).

4. Конвенція МОП № 100 про рівну винагороду (1951 р.) вимагає рівної оплати за рівноцінну працю (зокрема, середній розрив в оплаті праці чоловіків і жінок в ЄС становить 13%).

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція 2011 р.) визнає гендерне насильство як порушення прав людини та зобов'язує держави запобігати йому⁷ (ратифіковано Україною у 2022 р.).

6. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 р. № 70/1 наголошує, що цілі сталого розвитку до 2030 р.

⁵ Загальна декларація прав людини: ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.02.2025)

⁶ Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: ООН від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 16.01.2025)

⁷ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Рада Європи від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 11.01.2025)

спрямовані на реалізацію прав людини для всіх, досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей всіх жінок і дівчат⁸ та ін.

Важливість досягнення гендерної рівності доводять відповідні рішення Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey; заява № 33401/02) жінка подала скаргу на бездіяльність турецької влади у випадках домашнього насильства, що призвело до вбивства її матері колишнім чоловіком. Суд визнав, що систематичне невжиття державою заходів для захисту жінок від домашнього насильства є порушенням ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катувань) та ст. 14 (заборона дискримінації) Європейської конвенції з прав людини, а пасивне ставлення до таких випадків з боку влади сприяє поширенню подібних фактів⁹. Справа «Емель Бойраз проти Туреччини» (Emel Boyraz v. Turkey; заява № 61960/08), яка стосується відмови у прийнятті на роботу з підстав статевої приналежності. Зокрема, заявницю мали призначити на посаду офіцера служби безпеки енергетичної компанії, однак згодом відмовили, оскільки вона не відповідає вимогам: «не є чоловіком» та «не пройшла військову службу». ЄСПЛ у рішенні від 02.12.2014 р. встановив, що мало місце, зокрема, порушення ст. 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі ст. 8 (право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції) Конвенції¹⁰.

ЄСПЛ підтвердив, що гендерна рівність є невід'ємною частиною прав людини, оскільки суд послідовно засуджує юридичну та фактичну дискримінацію жінок і чоловіків, гендерні стереотипи в законах і державній політиці, бездіяльність держав щодо захисту жінок від насильства та необхідність позитивних дій для забезпечення рівності. Рішення ЄСПЛ мають вплив на законодавство країн Ради Європи, зобов'язуючи держави реформувати свої закони та політику відповідно до стандартів гендерної рівності.

Дослідження Світового банку та МВФ доводять, що країни з високим рівнем залучення жінок до економіки мають вищий ВВП, оскільки гендерна рівність сприяє економічному зростанню та інноваціям. Як зауважує О. Хомей «А якщо жінки досягнули б повної рівноправності на ринку праці – то світовий ВВП виріс би аж на 26% порівняно з теперішнім, і становив би 28 трильйонів доларів США в 2025 році. Така

⁸ Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 р. № 70/1 URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення: 19.01.2025)

⁹ European Court of Human Rights. (2009). Opuz v. Turkey (Application no. 33401/02). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-1449> (дата звернення: 03.01.2025)

¹⁰ European Court of Human Rights. (2014). Emel Boyraz v. Turkey (Application no. 61960/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148271> (дата звернення: 10.01.2025)

сума рівноцінна приблизно обсягам сьогоднішніх ВВП Сполучених Штатів і Китаю разом взятих»¹¹.

Україна, як частина міжнародної спільноти, взяла на себе зобов'язання забезпечувати рівність прав і можливостей для чоловіків і жінок відповідно до європейських стандартів та міжнародних договорів. Основоположним нормативним актом, що закріплює принципи гендерної рівності, є Конституція України (ст.24 встановлює рівність чоловіків і жінок у правах, забороняє дискримінацію за ознакою статі; ст. 21 проголошує рівність всіх громадян перед законом; ст. 51 закріплює рівність чоловіків і жінок у шлюбі та сімейних відносинах¹²). Держава визнає необхідність забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, боротьби з дискримінацією про що свідчить спеціальне законодавство у сфері гендерної політики: Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» регулює правові засади гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, працю, політику та громадську діяльність¹³; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» встановлює механізми захисту постраждалих від насильства та відповідальність за його вчинення¹⁴; Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» забороняє будь-які форми дискримінації, зокрема за гендерною ознакою¹⁵; Кодекс законів про працю України містить норми щодо рівної оплати праці, умов праці та захисту прав жінок у трудовій сфері¹⁶. Про бажання продовжувати впроваджувати політику рівних можливостей для чоловіків і жінок, що сприятиме сталому розвитку суспільства та зміцненню демократичних принципів свідчить Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 20230 року» від 30.09.2019 р. № 722/2019,

¹¹ Хомей О. Рівноправ'я на ринку праці може додати 26% до світового ВВП у 2025 році. ПОВАГА проти сексизму. URL: https://povaha.org.ua/rivnopravva-na-rynku-pratsi-dodast-28-tryljoniv-dolariv-ssha-abo-zh-26-do-svitovoho-vvp-u-2025-rotsi/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.01.2025)

¹² Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.02.2025)

¹³ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 10.01.2025)

¹⁴ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 01.02.2025)

¹⁵ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 14.01.2025)

¹⁶ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 14.02.2025)

який містить положення щодо «забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат»¹⁷

Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів, що визначають стандарти у сфері гендерної рівності, зокрема: Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Пекінської декларації і Платформи дій (1995 р.), Європейської соціальної хартії, Конвенції ООН про права дитини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ICCPR), Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (ICESCR), Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція) та ін.

Наявність значного кола нормативних актів, які закріплюють концепцію гендерної рівності свідчить про комплексний підхід, оскільки законодавство України охоплює різні аспекти гендерної рівності, зокрема, захист прав жінок та чоловіків, рівні можливості на ринку праці, протидія домашньому насильству, гендерна освіта та підвищення обізнаності, протидія гендерним стереотипам, політична участь жінок та чоловіків, підтримка репродуктивних прав, запобігання насильству за ознакою статі, розвиток гендерної статистики та ін.

3. Основні правові виклики та перспективи забезпечення у сфері гендерної рівності після війни

На нашу думку основними викликами у забезпечення гендерної рівності у післявоєнний час в Україні можуть бути: відновлення прав осіб які постраждали від війни; збільшення рівня домашнього насильства та сексуального насильства в умовах конфлікту; забезпечення рівного доступу до економічних можливостей в умовах руйнування інфраструктури, втрати робочих місць та економічної нестабільності; необхідність масової психологічної реабілітації та підтримки ментального здоров'я; ризику гендерної нерівності в розподілі ресурсів, участі жінок і чоловіків у процесах відбудови та розподілі відповідальності на всіх рівнях, маргіналізація жінок у процесах прийняття рішень і політичного впливу; невідповідність правового забезпечення гендерної рівності до європейських стандартів; зміна гендерних ролей, формування нових гендерних стереотипів; необхідність реінтеграції військовослужбовців та ін.

Правове забезпечення гендерної рівності після війни вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, імплементацію міжнародних стандартів та створення ефективних механізмів контролю. З огляду на основні виклики у забезпеченні

¹⁷ Про цілі сталого розвитку України на період до 20230 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 29.01.2025)

гендерної рівності у післявоєнний період, правове регулювання має бути спрямоване на:

1. Відновлення прав осіб, які постраждали від війни (внесення змін до законодавства щодо соціального захисту осіб, які постраждали від війни, з урахуванням гендерної специфіки; розробка спеціальних програм юридичної допомоги жінкам та чоловікам, які зазнали насильства чи інших порушень прав під час війни).

2. Запобігання та протидія домашньому та сексуальному насильству (розширення дії Стамбульської конвенції, забезпечення її ефективного виконання через розробку спеціальних програм захисту та підтримки постраждалих; вдосконалення кримінального законодавства щодо воєнних злочинів, включаючи положення про відповідальність за сексуальне насильство під час війни; розширення мережі кризових центрів для постраждалих від домашнього та сексуального насильства, створення спеціалізованих програм реабілітації; розвиток інституту спеціальних прокурорів та суддів із розгляду справ про гендерно зумовлене насильство).

3. Забезпечення рівного доступу до економічних можливостей (внесення змін до законодавства щодо рівної оплати праці, забезпечення рівного доступу до ресурсів і кредитування для жінок-підприємниць; гендерне бюджетування у державній політиці економічного відновлення, щоб забезпечити рівний розподіл ресурсів між жінками та чоловіками; закріплення правових гарантій щодо захисту трудових прав осіб, які повернулися з війни, зокрема жінок-військовослужбовців).

4. Психологічна реабілітація та підтримка ментального здоров'я (законодавче закріплення державних програм реабілітації осіб, які зазнали психологічних травм унаслідок війни, з урахуванням гендерних особливостей; інтеграція психологічної допомоги до системи медичного страхування; визначення статусу осіб, які потребують спеціального психологічного супроводу, та забезпечення безкоштовної юридичної та психологічної підтримки).

5. Гендерний баланс у процесах відбудови та прийнятті рішень (внесення змін до виборчого законодавства щодо забезпечення квот для жінок у парламенті та органах місцевого самоврядування; законодавче регулювання рівноправної участі жінок та чоловіків у програмах відбудови держави; розширення механізмів гендерного аудиту державної політики та контролю за виконанням принципів рівності).

6. Адаптація правового забезпечення гендерної рівності до європейських стандартів (гармонізація законодавства України з нормами ЄС щодо гендерної рівності; впровадження механізмів гендерної експертизи законодавства на рівні всіх державних інституцій; посилення відповідальності за дискримінацію за ознакою статі, розширення механізмів правового захисту та можливостей для оскарження дискримінаційних дій).

7. Реінтеграція військовослужбовців (законодавче закріплення механізмів соціальної адаптації та економічної підтримки військовослужбовців після повернення з фронту, враховуючи гендерні особливості; розробка спеціальних програм підтримки жінок-військовослужбовців, зокрема у питаннях зайнятості та психологічної реабілітації; посилення правового захисту щодо дискримінації ветеранів на ринку праці).

Зокрема, у 2024 р. в Україні Українським жіночим фондом, Державною службою статистика України та за підтримки Офісу віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України й апарату урядової уповноваженої з питань гендерної політики в межах виконання проєкту «Мережа гендерних аналітичних центрів: посилення спроможності задля розробки передових політик, оцінки впливу, стратегічної адвокації та сфокусованих комунікацій щодо політик» за європейськими стандартами розроблено Індекс гендерної рівності презентація якого відбулася на другому Форумі гендерної рівності, організованому Європейським інститутом гендерної рівності (EIGE) у Брюсселі. «Розробка індексу гендерної рівності, особливо у воєнний час, є практичним механізмом визначення й аналізу як слабких, так і сильних сторін управлінських рішень, в економічній, соціальній, освітній, фінансовій сферах та політичному житті. Врахування всіх наявних ресурсів в умовах війни є запорукою нашої перемоги»¹⁸. Індекс гендерної рівності дозволяє системно вимірювати рівень гендерної рівності, оцінюючи різні аспекти життя суспільства, зокрема, економічні права та можливості, в т.ч. рівний доступ до робочих місць, рівні умов оплати праці та кар'єрного росту; участь жінок і чоловіків у прийнятті рішень на всіх рівнях; доступ до послуг, зокрема охорони здоров'я та освіти, для обох статей; протидія насильству, в т.ч. ефективність заходів щодо боротьби з насильством за ознакою статі. Застосування Індeksu гендерної рівності в Україні дозволить уряду та громадським організаціям визначити, де країна знаходиться в досягненні гендерної рівності, а також виявити слабкі місця та невирішені проблеми, розробляються нові політики і програми, які мають на меті покращення гендерної рівності. Також, розробка індексу за європейськими стандартами відповідає вимогам до гендерної політики, які висуваються для інтеграції України в європейські структури та виступає основою для стратегічної адвокації і комунікацій щодо гендерної рівності, дозволяючи більш ефективно проводити кампанії, направлені на зміну політик, поведінки на рівні урядів та суспільства.

¹⁸ Михайлов Д. В Україні вперше розробили Індекс гендерної рівності. Суспільне: Новини. URL: <https://suspilne.media/906313-v-ukraini-vperse-rozrobili-indeks-gendernoi-rivnosti-so-vidomo/> (дата звернення: 11.01.2025)

ВИСНОВКИ

Гендерна рівність – це принцип, за яким жінки та чоловіки повинні мати рівні можливості реалізувати свій потенціал без гендерних бар'єрів у всіх сферах суспільного життя; суспільний стан, за якого особи будь-якої статі мають рівні права, можливості та ресурси для самореалізації у політичному, економічному, соціальному та культурному житті без дискримінації і стереотипних обмежень; фундаментальна цінність демократичного суспільства, що спрямована на забезпечення справедливості, соціальної інклюзії та гармонійного розвитку людства. Міжнародні стандарти та національне законодавство закріплює концепцію гендерної рівності на основі комплексного підходу до забезпечення різних аспектів гендерної рівності, зокрема, захисту прав жінок та чоловіків, рівні можливості на ринку праці, протидія домашньому насильству, гендерна освіта та підвищення обізнаності, протидія гендерним стереотипам, політична участь жінок та чоловіків, підтримка репродуктивних прав, запобігання насильству за ознакою статі, розвиток гендерної статистики та ін.

Основними викликами у забезпечення гендерної рівності у післявоєнний час в Україні можуть бути: відновлення прав осіб які постраждали від війни; збільшення рівня домашнього насильства та сексуального насильства в умовах конфлікту; забезпечення рівного доступу до економічних можливостей в умовах руйнування інфраструктури, втрати робочих місць та економічної нестабільності; необхідність масової психологічної реабілітації та підтримки ментального здоров'я; ризики гендерної нерівності в розподілі ресурсів, участі жінок і чоловіків у процесах відбудови та розподілі відповідальності на всіх рівнях, маргіналізація жінок у процесах прийняття рішень і політичного впливу; невідповідність правового забезпечення гендерної рівності до європейських стандартів; зміна гендерних ролей, формування нових гендерних стереотипів; необхідність реінтеграції військовослужбовців та ін. З огляду на основні виклики у забезпеченні гендерної рівності у післявоєнний період, правове регулювання має бути спрямоване на відновлення прав осіб, які постраждали від війни, запобігання та протидія домашньому та сексуальному насильству, забезпечення рівного доступу до економічних можливостей, психологічна реабілітація та підтримка ментального здоров'я, гендерний баланс у процесах відбудови та прийнятті рішень, адаптація правового забезпечення гендерної рівності до європейських стандартів, реінтеграція військовослужбовців та ін.

АНОТАЦІЯ

У розділі монографії здійснено дослідження правових викликів та перспектива досягнення гендерної рівності у післявоєнній Україні. Визначено, що гендерна рівність – це принцип, за яким жінки та

чоловіки повинні мати рівні можливості реалізувати свій потенціал без гендерних бар'єрів у всіх сферах суспільного життя; суспільний стан, за якого особи будь-якої статі мають рівні права, можливості та ресурси для самореалізації у політичному, економічному, соціальному та культурному житті без дискримінації і стереотипних обмежень; фундаментальна цінність демократичного суспільства, що спрямована на забезпечення справедливості, соціальної інклюзії та гармонійного розвитку людства. Підкреслено, що міжнародні стандарти та національне законодавство закріплює концепцію гендерної рівності на основі комплексного підходу до забезпечення різних аспектів гендерної рівності, зокрема, захисту прав жінок та чоловіків, рівні можливості на ринку праці, протидія домашньому насильству, гендерна освіта та підвищення обізнаності, протидія гендерним стереотипам, політична участь жінок та чоловіків, підтримка репродуктивних прав, запобігання насильству за ознакою статі, розвиток гендерної статистики та ін.

Внесено припущення, що основними викликами у забезпечення гендерної рівності у післявоєнний час в Україні можуть бути: відновлення прав осіб які постраждали від війни; збільшення рівня домашнього насильства та сексуального насильства в умовах конфлікту; забезпечення рівного доступу до економічних можливостей в умовах руйнування інфраструктури, втрати робочих місць та економічної нестабільності; необхідність масової психологічної реабілітації та підтримки ментального здоров'я; ризики гендерної нерівності в розподілі ресурсів, участі жінок і чоловіків у процесах відбудови та розподілі відповідальності на всіх рівнях, маргіналізація жінок у процесах прийняття рішень і політичного впливу; невідповідність правового забезпечення гендерної рівності до європейських стандартів; зміна гендерних ролей, формування нових гендерних стереотипів; необхідність реінтеграції військовослужбовців та ін. Зауважено, що з огляду на основні виклики у забезпеченні гендерної рівності у післявоєнний період, правове регулювання має бути спрямоване на відновлення прав осіб, які постраждали від війни, запобігання та протидія домашньому та сексуальному насильству, забезпечення рівного доступу до економічних можливостей, психологічна реабілітація та підтримка ментального здоров'я, гендерний баланс у процесах відбудови та прийнятті рішень, адаптація правового забезпечення гендерної рівності до європейських стандартів, реінтеграція військовослужбовців та ін.

Література:

1. Гендерний профіль України. ПРООН. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine> (дата звернення: 14.02.2025)

2. Костюк О.О. Сутність гендеру та його розуміння канадськими учасниками міжнародної обмінної програми «Канада. Світ. Молодь». *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 23, 2013. С. 122-132. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2538/1/Kostyuk%20O.O..pdf> (дата звернення: 10.01.2025)

3. Водянніков О. Гендерна рівність: теорія і практика в порівняльному конституційному праві. Проекту «Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції», що реалізується Координатором проектів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки Уряду Федеративної Республіки Німеччина. 250 с. URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/502224.pdf> (дата звернення: 11.01.2025)

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 10.01.2025)

5. Загальна декларація прав людини: ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.02.2025)

6. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: ООН від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 16.01.2025)

7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Рада Європи від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 11.01.2025)

8. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 р. № 70/1 URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення: 19.01.2025)

9. European Court of Human Rights. (2009). *Opuz v. Turkey* (Application no. 33401/02). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-1449> (дата звернення: 03.01.2025)

10. European Court of Human Rights. (2014). *Emel Boyraz v. Turkey* (Application no. 61960/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148271> (дата звернення: 10.01.2025)

11. Хомей О. Рівноправ'я на ринку праці може додати 26% до світового ВВП у 2025 році. ПОВАГА проти сексизму. URL: https://povaha.org.ua/rivnopravya-na-rynku-pratsi-dodast-28-tryljoniv-dollariv-ssha-abo-zh-26-do-svitovoho-vvp-u-2025-rotsi/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.01.2025)

12. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.02.2025)

13. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 01.02.2025)

14. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 14.01.2025)

15. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 14.02.2025)

16. Про цілі сталого розвитку України на період до 20230 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 29.01.2025)

17. Михайлов Д. В Україні вперше розробили Індекс гендерної рівності. Суспільне: Новини. URL: <https://suspilne.media/906313-v-ukraini-vperse-rozrobili-indeks-gendernoi-rivnosti-so-vidomo/> (дата звернення: 11.01.2025)

Information about the authors:
Havlovska Alina Oleksandrivna,

Candidate of Law,
Head of the Department of National, International Law and Law
Enforcement Activities
Kherson State University
27, University str., Kherson, 73000, Ukraine

Tomilina Yuliia Yevhenivna,

A frightening teacher of the Department of National, International Law and
Law Enforcement Activities
Kherson State University
27, University str., Kherson, 73000, Ukraine